

MOL-MULKNI ISHONCHLI BOSHQARISHNI FUQAROLIK HUQUQIY TARTIBGA SOLISH

Xolmatov Ruslan Nurbobo o'g'li,

Fuqarolik huquqi sho'basi o'qituvchisi

Toshkent davlat yuridik universiteti

ORCID: 0009-0003-5163-8960

E-mail: ruslankholmatov1995@gmail.com

Kalit so'zlar: *ishonchli boshqarish, boshqaruv muassisi, ishonchli boshqaruvchi, foyda oluvchi, trast, ishonchli boshqarish obyekti, mol-mulkni ajratish.*

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mulkdor o'z mol-mulkini har doim ham o'zi samarali boshqara olmaydi. Mulk huquqidan voz kechmasdan, mol-mulkni boshqa shaxsga boshqarish uchun topshirish imkonini beruvchi ishonchli boshqarish instituti aynan shunday ehtiyojga xizmat qiladi. O'zbekistonda u FKning ikkinchi qismi bilan, ya'ni 1997-yil 1-martdan joriy etilgan [1]. Mulkdorlar huquqlarining umumiy kafolatlari "Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunda mustahkamlangan [2]. Shunga qaramay, olimlar bu institut amaliyotda keng qo'llanilmayotganini va ixtisoslashgan professional boshqaruvchilar yetarli emasligini ta'kidlaydilar [5]. Prezidentning 2019-yil 5 apreldagi F-5464-son farmoyishiga muvofiq yangi tahrirdagi FK loyihasi ishlab chiqilib, muhokamaga qo'yilgan [4]. Shu bois institutni, xususan uning obyektlari huquqiy rejimini xorijiy tajriba bilan qiyoslab tahlil qilish dolzarbdir.

1. Ishonchli boshqarishning huquqiy tabiati: FKning 849-moddasiga ko'ra, ishonchli boshqarish shartnomasi bo'yicha bir taraf (boshqaruv muassisi)

mol-mulkni ikkinchi tarafga (ishonchli boshqaruvchiga) boshqarish uchun topshiradi, ikkinchi taraf esa uni muassis yoki u ko'rsatgan shaxs (foyda oluvchi) manfaatlarini ko'zlab boshqarish majburiyatini oladi. Mol-mulkning ishonchli boshqarishga topshirilishi unga bo'lgan mulk huquqining boshqaruvchiga o'tishiga olib kelmaydi (849-modda, ikkinchi qism). Boshqaruvchi esa shartnomaga muvofiq foyda oluvchi manfaatlarini ko'zlab mol-mulkka nisbatan har qanday yuridik va amaliy harakatlarni amalga oshirishga haqli (uchinchi qism) [5]. Vakildan farqli o'laroq, ishonchli boshqaruvchi bu harakatlarni o'z nomidan bajaradi [6]. Demak, milliy qonunchilikda institut ashyoviy huquq sifatida emas, majburiyat huquqiy munosabat sifatida shakllantirilgan. Munosabatning vujudga kelish asoslari (850-modda), subyektlari (852-modda) va shartnomaning muhim shartlari (853-modda) FKda alohida belgilangan.

2. Ishonchli boshqarish obyektlarining huquqiy rejimi: Obyektlar doirasi FKning 851-moddasida belgilangan: ishonchli boshqarish obyekti bo'lib korxonalar va boshqa mulkiy komplekslar, ko'chmas mulk, qimmatli qog'ozlar, mulkiy huquqlar hamda boshqa mol-mulk xizmat qilishi mumkin. Pul mablag'lari esa, qonunda nazarda tutilgan hollar bundan mustasno, mustaqil obyekt hisoblanmaydi [1]. Tadbirkorlik doirasida tuziladigan shartnomalarga FK bilan birga "Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to'g'risida"gi Qonun ham tatbiq etiladi (2-modda) [3]. Obyektning huquqiy rejimini quyidagi qoidalar belgilaydi. Birinchidan, ishonchli boshqaruvga berilgan mol-mulk muassisning boshqa mol-mulkidan, shuningdek boshqaruvchining o'z mol-mulkidan ajratiladi va alohida hisobda yuritiladi (855-modda); soliq hisobida ham ishonchli boshqarish faoliyati boshqa faoliyatdan alohida yuritilishi talab etiladi [7]. Bu qoida muassis, foyda oluvchi va boshqaruvchi kreditorlarining manfaatlarini bir-biridan ajratishga xizmat qiladi. Ikkinchidan, shartnomaning shakli (854-modda) obyektning turiga bog'liq: ko'chmas mulk topshirilganda shartnoma shakli va davlat ro'yxatidan o'tkazilishi bo'yicha ko'chmas mulkka oid maxsus talablar qo'llanadi.

Uchinchidan, uchinchi shaxslarning huquqlari mavjud bo'lgan mol-mulkni boshqaruvga berishning o'ziga xos qoidalari 856-moddada belgilangan. To'rtinchidan, obyektidan foydalanish chegaralari boshqaruvchining huquq va majburiyatlari (857 modda), boshqarishni boshqa shaxsga berish (858-moddada), boshqaruvchining javobgarligi (859-moddada), haq to'lash (860-moddada) va shartnomaning bekor bo'lishi (861-moddada) qoidalari bilan aniqlanadi. Amaliyotda ayrim tijorat banklari pul mablag'larini ishonchli boshqaruvga qabul qilish xizmatlarini taklif etmoqda [8]. Bu pul mablag'lari rejimini qonunchilikda aniqroq belgilash zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, davlat aktivlari va aksiya paketlarini ishonchli boshqaruvga topshirish bozordagi halol raqobatni ta'minlashga xizmat qilishi mumkinligi ilmiy adabiyotda qayd etilgan [5].

3. AQSh tajribasi: AQShda ishonchli boshqarish trust (trust) institutiga asoslanadi. U ingliz-amerika umumiy huquqi va adolat (equity) huquqida shakllangan bo'lib, mulk huquqining bo'linishi bilan tavsiflanadi: muassis (settlor) mol-mulkni boshqaruvchiga (trustee) foyda oluvchi (beneficiary) manfaatlari uchun topshiradi; qonuniy mulkdor boshqaruvchi hisoblanadi, foyda oluvchi esa adolat huquqi bo'yicha manfaatdor shaxsdir [5, 6]. Bu O'zbekiston modelidan tubdan farq qiladi, chunki bizda mulk huquqi boshqaruvchiga o'tmaydi (FK, 849-moddada). Trust ko'chmas mulk bo'lmagan hollarda muassisning bir tomonlama e'lon qilishi orqali ham vujudga kelishi mumkin, ko'chmas mulk bo'yicha esa yozma shakl talab etiladi [5]. Uzoq vaqt trust huquqi asosan sud precedentslaridan iborat bo'lgan. Hozirda uni Amerika huquq institutining Restatement (Third) of Trusts to'plami va 2000-yilda qabul qilingan Yagona trust kodeksi (Uniform Trust Code) tizimlashtiradi; kodeks o'ttizdan ortiq shtat va yurisdiksiyada qabul qilingan bo'lib, uning aksariyat qoidalari taraflar kelishuvi bilan o'zgartirilishi mumkin [9]. Obyektlar nuqtayi nazaridan AQSh huquqi yopiq ro'yxatga tayanmaydi: trust ko'char va ko'chmas mulk, pul mablag'lari, qimmatli qog'ozlar, tadbirkorlik manfaatlari kabi mulk huquqi obyekti bo'la oladigan keng doiradagi mol-mulk bo'yicha tuzilishi mumkin.

Boshqaruvchining javobgarligi sadoqat va ehtiyotkorlik majburiyatlariga asoslanadi; investitsiyalar bo'yicha "ehtiyotkor investor" qoidasi (Uniform Prudent Investor Act, 1994) qo'llanadi. Tadbirkorlik maqsadlarida Delaware shtatining Statutory Trust Act qonuni asosida tuziladigan qonuniy trastlar investitsiya fondlarida keng ishlatiladi [9].

4. Yaponiya tajribasi: Yaponiya kontinental huquq tizimiga mansub bo'lib, trast institutini fuqarolik huquqi tizimiga moslashtirgan, shu bois uning tajribasi O'zbekiston uchun alohida ahamiyatga ega. Amaldagi 2006-yil 15 dekabrda 108-son Trast to'g'risidagi qonun (Trust Act) 2007-yilda kuchga kirib, 1922-yildagi qonunning o'rniga o'tgan [10]. Qonunga ko'ra, trast - muayyan shaxsning belgilangan maqsadga muvofiq (faqat o'z manfaatini ko'zlamagan holda) mol-mulkni boshqarishi yoki tasarruf etishi va shu maqsad uchun zarur boshqa harakatlarni bajarishidir (2-modda); u shartnoma, vasiyatnoma yoki muassisning deklaratsiyasi orqali tuziladi (3-modda) [10]. Muhim jihati shundaki, yapon qonunchiligida trast mol-mulki boshqaruvchiga tegishli bo'ladi, biroq uning shaxsiy mol-mulkidan ajratilgan alohida rejimga ega [10]. Qonunning II bobi (14-25-moddalar) trast mol-mulkiga bag'ishlangan bo'lib, uni boshqaruvchining shaxsiy mol-mulkidan ajratish va himoya qilish qoidalarini o'z ichiga oladi. Qonun, shuningdek, javobgarligi trast mol-mulki bilan cheklangan trastni (2-modda, 12-band), ketma-ket foyda oluvchilar trastini (91-modda) hamda trastni bo'lishni (155-162-moddalar) nazarda tutadi [10]. Trast mol-mulki doirasi keng bo'lib, pul mablag'lari, qimmatli qog'ozlar, ko'chmas mulk va huquqlarni qamrab oladi. Professional boshqaruvchilar faoliyati esa alohida - 2004-yildagi Trust Business Act (154-son) bilan litsenziyalash yoki ro'yxatga olish tartibida tartibga solinadi [10].

5. Takliflar:

Tahlil asosida quyidagilarni taklif etish mumkin:

1. FKning 851-moddasidagi pul mablag'lariga oid istisno qoidasini aniqlashtirish: banklar va professional boshqaruvchilar tomonidan pul

mablag'larini boshqarishning shartlari, nazorati va javobgarligini maxsus qonunda yoki yangi tahrirdagi FKda belgilash.

2. Institutga oid normalarni yagona qonunda tizimlashtirish (hozirda asosiy manba faqat FK hisoblanadi) [6] hamda professional boshqaruvchilarning huquqiy maqomi, malaka va litsenziya talablarini belgilash [5], bunda Yaponiyaning Trust Business Act tajribasidan foydalanish.

3. 855-moddadagi ajratish qoidasini kafolatlovchi mexanizmlarni, ya'ni boshqaruvchining shaxsiy kreditorlari undiruvi ishonchli boshqaruvdagi mol-mulkka qaratilmasligini va bankrotlik holatida bu mol-mulk tarkibga kirmasligini aniq belgilash hamda bankrotlik va ijro qonunchiligi bilan muvofiqlashtirish.

4. 857-moddada boshqaruvchining mol-mulkni sug'urtalash majburiyatini nazarda tutish: bu shartnoma predmetiga favqulodda holatlarda zarar yetganda javobgarlik masalasini aniqlashtiradi [6].

5. Boshqaruvchining sadoqat va ehtiyotkorlik majburiyatlarini, manfaatlar to'qnashuvining oldini olish qoidalarini AQSh va Yaponiya tajribasiga tayanib aniqroq mustahkamlash.

6. Vasiylik va homiylik ostidagi shaxslar mol-mulkini ishonchli boshqaruvga berish tartibini tegishli nizomda belgilash [6].

Xulosa: O'zbekistonda mol-mulkni ishonchli boshqarish majburiyat-huquqiy shartnoma sifatida shakllantirilgan va asosan FKning 849-861-moddalari bilan tartibga solinadi. Obyektlar doirasi, mol-mulkni ajratish va boshqaruvchi javobgarligi bo'yicha asosiy qoidalar mavjud bo'lsa-da, institut amaliyotda kam qo'llanadi. AQSh tajribasi obyektlar doirasining kengligi va boshqaruvchi uchun aniq fiduciar standartlarni, Yaponiya tajribasi esa kontinental huquq sharoitida trastni maxsus qonun, mol-mulkni ajratish kafolatlari va professional boshqaruvchilarni litsenziyalash orqali tartibga solish

imkonini ko'rsatadi. Bu tajribani yangi tahrirdagi FK va maxsus qonunni ishlab chiqishda hisobga olish institutning amaliy ahamiyatini oshiradi.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (ikkinchi qism, 1996-yil 29-avgust), 49-bob (849-861-moddalar).
2. "Xususiy mulkni himoya qilish va mulkdorlar huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni.
3. "Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-apreldagi "O'zbekiston Respublikasining fuqarolik qonunchiligini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi F-5464-son farmoyishi.
5. Topildiyev B.R. Mol-mulkni ishonchli boshqarish tushunchasi va uning shakllanishi // Oriental Renaissance, 2022, 2-jild, 4-son, 998-1008-b.
6. Akramov A. Theoretical and practical problems of trust management of property in Uzbekistan // Jamiyat va innovatsiyalar, 2021, Special Issue 11, 71-80-b.
7. Pul mablag'larini ishonchli boshqarishga qabul qilish bo'yicha tijorat bankining ommaviy taklifi (2025-yil 26-noyabr).
8. Uniform Trust Code (2000); Uniform Prudent Investor Act (1994); Restatement (Third) of Trusts; Delaware Statutory Trust Act. Uniform Law Commission, American Law Institute.
9. Trust Act (Act No. 108 of 2006); Trust Business Act (Act No. 154 of 2004), Japan.